

15
К75

1602/—

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Коць Михайло Онисимович

УДК 153.2:37.015.3

КОМУНІКАТИВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ІНТЕРАКЦІЙНИМИ МЕТОДИКАМИ

19.00.07 — педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313310

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ — 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент,
ВЛАСЕНКО Віктор Володимирович,
НПУ ім. М.П. Драгоманова,
доцент кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук,
професор,
академік АПН України
МАКСИМЕНКО Сергій Дмитрович,
директор Інституту психології
ім. Г.С. Костопа АПН України

кандидат психологічних наук,
доцент
ХОМИЧ Галина Олексіївна,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний інститут ім. Г. Сковороди,
зав. кафедри практичної психології

Провідна установа: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, кафедра психології, Міністерство освіти України, м. Черкаси.

Захист відбудеться 20 листопада 1997 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08 в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова за адресою: 252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 20 жовтня 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процеси суспільного розвитку у нашій країні при орієнтації на якісно нову систему цінностей передбачають і перегляд підходів до підготовки педагогічних кадрів. На нинішньому етапі становлення і реформування системи освіти проблема взаємодії між учнями і вчителями, проблема їхніх стосунків зберігає значну актуальність. З початком професійної діяльності молодий вчитель, як правило, зустрічається з рядом труднощів комунікативного характеру, що не може не відбитися на ставленні до педагогічної діяльності взагалі. Звичайно, над вирішенням цих проблем працюють шкільні психологи. Вони проводять діагностику, корекцію взаємин, дають рекомендації вчителям, працюють з учнями. Але психолог не може бути постійно прикутим до навчально-виховного процесу, постійно регулювати систему міжособистісної перцепції якогось одного класу, тому важливо підвищити рівень практичної психологічної підготовки майбутніх вчителів з метою розширення їх можливостей більш ефективно виконувати професійні обов'язки.

З нашої точки зору існуюча система психологічної підготовки випускників педвузів, зокрема, комунікативна підготовка недостатньою мірою відповідає вимогам сучасної школи. Вона має забезпечувати достатній рівень сформованості у майбутніх вчителів навичок практичного використання психологічних знань, що дасть змогу посилити ефективність подальшої професійної діяльності.

Дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, О. В. Киричук, Р. К. Клаус, О. О. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, В. М. Мясішев, М. М. Обозов, А. Janowski, H. Heiland та ін.) показують, що активна практична взаємодія між людьми приводить до формування взаємин між ними за різноманітними формами модальності, які впливають фактично на всі аспекти життєдіяльності.

Природно, проблеми спілкування та взаємин відіграють особливо важливу роль у педагогічній діяльності. У психологічній літературі широко висвітлюються теоретичні, практичні аспекти стосунків між педагогами та школярами і питання психологічної підготовки майбутніх вчителів.

Ш. А. Амонашвілі, В. А. Кан-Калік, Н. В. Кузьміна, Д. Ф. Ніколенко займалися вивченням проблеми залежності ефективності організації навчально-виховного процесу від рівня методичної підготовки, особистісних, професійних якостей, творчих вмінь самого вчителя. Н. А. Березовін, О. В. Киричук, Я. Л. Колонінський та ін. - здатністю вчителя оптимізувати взаємини між учнями за допомогою використання соціометричних та референтометричних методик. Питання адаптації молодого вчителя до

професійної діяльності висвітлені у працях О. Г. Мороза, С. В. Кондратьєва досліджувала психологічні аспекти розуміння вчителями школярів.

Систему комунікативної підготовки майбутніх вчителів шляхом використання активних психологічних методів в умовах соціально-психологічного тренінгу (СПТ) розробила Т. С. Япенко. В. В. Влащенко працює над проблемою можливості корекції взаємин між педагогами та старшокласниками за допомогою інтеракційних методик. Сутністю таких методик, на його думку, є те, що вони передбачають організовану на спеціальних заняттях взаємодію учнів між собою та вчителів з учнями за алгоритмами, які забезпечують включеність у роботу з більшим чи меншим ступенем активності всіх її учасників і стимулюють посилення інтенсивності оцінної перцептивної взаємодії учнів один з одним та вчителем в експериментальному спілкуванні.

Але система інтеракційних методик у комунікативній підготовці майбутніх вчителів залишилась поза увагою дослідників. Таким чином, актуальність проблеми комунікативної підготовки у професійному становленні майбутнього вчителя та її недостатня розробка у психології і зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження "Комунікативна підготовка майбутнього вчителя інтеракційними методиками". Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри психології НПУ імені Н. П. Драгоманова.

Об'єкт дослідження. Підготовка майбутніх вчителів до професійного спілкування.

Предмет дослідження. Процес використання активних психологічних методик у підготовці майбутніх вчителів до спілкування з учнями.

Мета дослідження. Розробка, апробація системи алгоритмів в процесі застосування інтеракційних методик у підготовці майбутніх вчителів до професійної комунікативної діяльності.

Гіпотеза дослідження. В дослідженні ми передбачали, що спеціальна підготовка майбутніх вчителів до спілкування з учнями буде більш успішною за умови застосування системи інтеракційних методик за адекватними експериментальним ситуаціям алгоритмами.

Задачі дослідження.

1. Розробка теоретичної моделі діагностики готовності майбутніх вчителів до професійного спілкування та побудова спеціальної системи комунікативної підготовки шляхом використання активних інтеракційних методик.

2. Підвищення теоретичної та практичної комунікативної підготовки студентів - майбутніх вчителів шляхом оволодіння ними необхідним обсягом психологічних знань для вироблення вмінь використовувати

інтеракційні методики в умовах вузу.

3. Емпіричне використання методів діагностики в процесі реалізації спеціальних експериментальних алгоритмів під час проходження студентами педагогічної практики в школі.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили Закон про освіту, Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), положення гуманістичної психології про актуалізацію особистісного потенціалу (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), теорія спілкування та сутність і ефективність перцептивних процесів (Г. А. Андрєєва, Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, В. М. Мяснишев та ін.), педагогіка співробітництва та суб'єкт-суб'єктних стосунків між вчителями та учнями (М. Я. Боришевський, В. А. Кан-Калік, Н. В. Кузьміна, О. О. Леонтєв, С. Д. Максименко, О. Г. Мороз, Д. Ф. Ніколенко, О. В. Скрипченко та ін.), підходи до комунікативної підготовки майбутнього вчителя (Г. А. Ковальов, С. В. Кондратьєва, Т. С. Яценко та ін.).

Методи дослідження: метод теоретичного аналізу наукової літератури, організаційні методи (метод порівняння та метод зрізів), експертна оцінка, анкетне опитування, бесіди, констатувачий і формуючий експеримент, методи математичної статистики (кількісний і якісний аналіз, аналіз кореляційних зв'язків).

Базою для дослідно експериментальної роботи став Волинський державний університет імені Лесі Українки, факультет україністики.

Наукова новизна дослідження полягає: 1) у теоретичному і експериментальному розкритті критеріїв комунікативної готовності майбутніх вчителів (шляхом застосування інтеракційних методик): а) рівень теоретичної психологічної підготовки майбутніх вчителів; б) мотиваційний аспект готовності до оволодіння інтеракційними методиками як засобу комунікативної підготовки; в) здатність майбутніх вчителів до практичного застосування інтеракційних методик у комунікативній діяльності; 2) в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов підвищення рівня комунікативної підготовки майбутніх педагогів; 3) в практичній організації навчального процесу у вузі з метою вдосконалення комунікативної підготовки студентів шляхом оволодіння активними психологічними методиками.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що його результати доповнюють проблему комунікативної підготовки вчителя положеннями про ефективність алгоритмізованих інтеракційних методик; застосування яких вимагає певної системи, що включає в себе діагностику готовності студентів до оволодіння активними психологічними методиками, засвоєння майбутніми вчителями психологічних знань, необхідних для вироблення

навичок практичного використання вказаних методик, перевірку ефективності підвищення комунікативної підготовки в процесі емпіричного застосування інтеракційних методик.

Особистий внесок автора полягає у визначенні критеріїв діагностики готовності до професійного спілкування в процесі оволодіння інтеракційними методиками та у розробці системи підвищення ефективності комунікативної підготовки майбутніх вчителів шляхом використання вказаних методик.

Практичне значення роботи полягає у впровадженні системи підвищення комунікативної підготовки майбутніх вчителів шляхом використання інтеракційних методик в навчально-виховний процес вузу, розробці методів діагностики готовності студентів до оволодіння інтеракційними методиками та апробації програми спецкурсу "Інтеракційні методики у навчально-виховному процесі". Одержані експериментальні результати можуть бути базові для створення спецкурсів, спрямованих для підвищення готовності майбутніх педагогів до спілкування з учнями. Адаптована система інтеракційних методик може використовуватись студентами під час педагогічної практики.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалась використанням методів, що відповідали меті, завданням, гіпотезі дослідження, кількісним і якісним аналізом отриманих даних.

Основні положення, що виносяться на захист.

1. Комунікативна підготовка майбутніх вчителів до міжособистісної перцепції з учнями, корекції їх поведінки - це системний процес, який передбачає сформованість достатнього рівня теоретичних знань, практичних навичок відповідної роботи, пошуку творчих підходів до вирішення проблем у сфері професійного педагогічного спілкування.
2. Застосування інтеракційних методик як засобу комунікативної підготовки дає змогу підвищити рівень комунікативної компетентності, інтерес студентів до проблем спілкування, розширити психологічну ерудицію, актуалізувати бажання у майбутніх вчителів краще пізнати систему взаємин між учнями та відповідним чином на неї впливати.
3. Ефективність застосування інтеракційних методик забезпечується рівнем емоційно насиченої зацікавленості студентів у їх проведенні, ступенем активності майбутніх вчителів в процесі засвоєння алгоритмів застосування вказаних методик безпосередньо на заняттях у вузі та під час педагогічної практики.
4. Підвищення рівня успішності оволодіння комунікативними вміннями майбутніми вчителями можливе лише за умови засвоєння активних методик у цілісній системі психологічної підготовки у педагогічному

вузі.

Впровадження наукових результатів в практику. На основі отриманих експериментальних даних розроблено та впроваджено в навчально-виховний процес факультету україністики Волинського державного університету імені Лесі Українки спецкурс "Інтеракційні методики у навчально-виховному процесі". За матеріалами дисертації розроблено та опубліковано методичні рекомендації до вказаного спецкурсу.

Апробація роботи. Основні результати роботи доповідались та отримали схвалення на міжнародній конференції "Суспільствознавчі науки та відродження нації" (Луцьк, 1997 р.), звітно-наукових конференціях кафедр Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (Київ, 1996-97 рр.), звітно-науковій конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки (Луцьк, 1996 р.), на засіданнях кафедр психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Зміст та результати роботи відображено в 6-ти публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, що складає 212 назв. Текст роботи викладено на 180 сторінках друкованого тексту, дисертація містить 21 таблицю і 11 долатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу і завдання, дається стисла характеристика методологічних основ та методів дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість роботи, основні положення, які виносяться на захист, наведені дані про апробацію роботи.

У першому розділі "Професійні комунікативні зв'язки у педагогічній діяльності як наукова проблема" розкриваються: характеристика педагогічного спілкування як фактору ефективності організації навчально-виховного процесу; соціально-психологічна взаємодія і черепниця у комунікативній підготовці майбутнього вчителя; основні психологічні аспекти корекції спілкування у системі "вчитель-учні"; психолого-педагогічні особливості застосування інтеракційних методик.

Вихідним положенням при теоретичному дослідженні педагогічного спілкування є те, що в процесі взаємодії досягається взаєморозуміння при виконанні роботи, росте здатність прогнозувати поведінку один од-

ного в певних умовах, або навпаки, виникають конфлікти чи моральні суперечності, проявляється нездатність передбачати поведінку партнера по спілкуванню (О. О. Бодальов).

Важливу роль у роботі вчителя з учнями відіграє стиль спілкування педагога з ними. Особливо простежується тісний взаємозв'язок у педагогічній діяльності стилю спілкування з кінцевим результатом (Н. А. Березовін, Я. Л. Коломінський, Н. Ф. Маслова та ін.). Фактично той чи інший стиль є системою методів і засобів спілкування. Важливим при цьому є адекватне співвідношення стабільності дій і вчинків педагога з властивим йому стилем керівництва і динамікою взаємин і взаємоопінок з вихованцями (В. В. Власенко).

Організація педагогічного процесу в школі прямо залежить від прояву взаємин вчителя зі своїми колегами. Вказані взаємини більшою чи меншою мірою можуть впливати на загальнопсихологічний клімат в педагогічному колективі (В. А. Кан-Калік).

Соціально-психологічна взаємодія і перцепція у комунікативній підготовці майбутніх вчителів передбачає формування готовності до цих процесів. Комунікативна готовність до спілкування з учнями є таким станом педагога, що включає його переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інші інтелектуальні якості, навички, уміння, установки (М. І. Дьяченко, Л. А. Кандилович, В. А. Пономаренко та ін.).

Ніжособистісна взаємодія і перцепція має особливі прояви з точки зору динаміки всієї пізнавальної діяльності людини, де об'єктом є інша людина із притаманними їй особливостями (О. О. Бодальов, Т. В. Говорун, А. І. Донцов, Ю. Н. Жуков, І. М. Козлова, С. Д. Максименко, В. Н. Панфьоров, Т. С. Яценко та ін.). Важливим є те, наскільки розуміє вчитель особистість учня, який рівень сформованості у педагога соціально-перцептивних здібностей і вмінь і як вони в органічній єдності впливають на підвищення ефективності навчально-виховного процесу і розвиток особистості школяра.

Соціально-психологічна взаємодія з точки зору гуманістичної психології, зорієнтованої на розвиток потенціалу особистості, виступає важливим аспектом взаємовпливів вчителя і учнів (С. Н. Patterson, M. Rothbar, S. Delfen, K. Barret та ін.). Вагомого значення у цьому аспекті набуває вивчення групової динаміки, а також вирішення проблем оптимізації навчально-виховного процесу при використанні і застосування вчителем групових (активних) методів навчання - дискусії, рольові, імітаційні ігри та ін.

Підготовка майбутніх вчителів до успішного спілкування з учнями передбачає систему пов'язаних між собою наступних компонентів: а) ви-

сокий рівень професійно-педагогічної спрямованості; б) комунікабельність як якість особистості; в) високий рівень оволодіння системою комунікативних прийомів і навичок, які забезпечують продуктивну технологію і процедуру організації спілкування з дітьми (В. А. Кан-Калік).

Весь спектр спілкування вчителя з учнями так чи інакше пов'язаний із вмінням ефективно коригувати взаємини, вирішувати конфліктні ситуації, які неминьчі у навчально-виховному процесі (С. В. Кондратьєва, А. Б. Орлов, М. М. Рибаківа, L. Stawowska та ін.). Труднощі у спілкуванні пов'язані як із особистісними якостями педагогів і учнів, так із зовнішніми чинниками, які впливають на процеси навчання і виховання.

Дослідження комунікативних процесів в умовах експериментальної взаємодії у реальних групах дає можливість не тільки вивчати особистість школярів, їхні перцептивні процеси, але робити безпосередню корекцію поведінки і впливати на формування їх особистості (А. Олсен, К. Скарсунська та ін.). При цьому успіхи учня сприймаються вчителем як наслідок належного контролю за його роботою з боку педагога. Невдачі, які виникали в учнів, на думку вчителів, були результатом зниження позитивної мотивації до навчальної діяльності.

Одним із засобів підвищення ефективності комунікативної підготовки майбутніх вчителів є соціально-психологічний тренінг (СПТ) у спеціально створених експериментальних групах (О. Ф. Бондаренко, В. В. Власенко, Л. В. Долинська, Л. А. Петровська, Т. С. Япенко та ін.).

Головна мета активного соціально-психологічного навчання вбачається у набутті знань, вмінь і навичок ефективної соціальної поведінки. Для організації повноцінної і успішної взаємодії необхідно розвивати соціально-перцептивні здібності особистості.

На перший план виступають комунікативні якості ведучого, які посідають одне із центральних місць у структурі особистості і характеризують особливості її поведінки в різноманітних ситуаціях зі значущими іншими, а також можливості її самореалізації у спілкуванні (Т. С. Япенко).

До активних психологічних методик відносять і інтеракційні методики, успішне оволодіння якими передбачає, крім теоретичних знань, практичну діяльність в реальних педагогічних ситуаціях.

У другому розділі "Діагностика готовності майбутніх вчителів до професійного спілкування в процесі оволодіння інтеракційними методиками" подано опис методичного забезпечення констатуючого дослідження. Діагностика рівнів готовності майбутніх вчителів до професійного спілкування в процесі оволодіння інтеракційними методиками була

пов'язана із виділенням та науковим обґрунтуванням системи основних та додаткових ознак, за перерахованими вище критеріями, які визначали рівні комунікативної готовності до спілкування майбутніх вчителів з учнями.

Досліджуючи рівень теоретичної психологічної підготовки, ми виходили з того, що необхідно було виявити: 1) загальний рівень успішності (за контрольною та експериментальною вибіркою); 2) каузальний зв'язок емоційних оцінок взаємин у студентських академічних групах з рівнем теоретичної психологічної підготовки; 3) оцінки рівня творчого підходу студентів до оволодіння навичками майбутньої професійної діяльності; 4) оцінки рівня ставлення досліджуваних до психології як фундаментальної науки.

На основі проведеного дослідження було виявлено, що більшість опитаних (85% загалом у обох вибірках) мають високий і середній рівні успішності, на які певним чином впливають емоційні оцінки взаємин. Нами було виділено умовно названі високий, середній та низький рівні успішності за результатами складання студентами екзаменаційних сесій. Високий рівень передбачав наявність переважної кількості відмінних оцінок; середній рівень - переважну кількість добрих оцінок; низький рівень - переважну кількість задовільних оцінок. За підрахунком коефіцієнта кореляції Пірсона (r) виявлено статистично значущий зв'язок між рівнями успішності студентів у навчанні і параметром, який визначає очікувану однокурсниками загальну середню оцінку взаємин з кожним членом групи, де $r = 0,32$ на рівні $P < 0,01$, які взаємозв'язані із творчим підходом студентів до оволодіння навичками майбутньої професійної діяльності.

Лише половина опитаних вважає себе включеною повністю у такі види діяльності як навчально-пізнавальну, професійно-трудову, організаційно-управлінську та міжособистісне спілкування і тільки чверть студентів при залученні у ці чотири види діяльності проявляють критичне ставлення до себе. Тому і закономірними є результати відносно перспективи використання психологічних знань майбутніми вчителями у своїй професійній діяльності. Нами були виділені три рівні оцінок ставлення студентів до психології, які визначались за чотирибальною шкалою від "+2" до "-2": високий - в межах від "+2" до "+1"; середній - від "+1" до "-1"; низький - від "-1" до "-2". При цьому лише більше четвертої частини досліджуваних оцінили своє ставлення до психології за оцінками високого рівня (22,5% в експериментальній групі і 27,4% в контрольній групі), приблизно така ж кількість опитаних оцінили своє ставлення за оцінками як низького рівня (25,5% в експериментальній групі і 29,4% в

контрольній групі). Решта майбутніх вчителів (45% в експериментальній групі і 43,1% в контрольній групі) визначили своє ставлення оцінками середнього рівня.

Вивчення мотиваційного аспекту готовності до оволодіння інтеракційними методиками як засобу комунікативної підготовки передбачало аналіз оцінювання студентами функціональної значущості психології у навчально-виховному процесі та результатів проведення методики "Виявлення ставлення студентів до педагогічної діяльності", в якій, відповідаючи на поставлені запитання, студенти повинні методом самооцінки оцінити своє ставлення до педагогічної діяльності і дати йому обґрунтування.

При узагальненні виявлених особливостей мотиваційного аспекту готовності майбутніх вчителів до оволодіння інтеракційними методиками як засобу комунікативної підготовки були зроблені такі висновки:

а) більшість студентів обґрунтовують своє ставлення до психології на формальному рівні (вивчають предмет з метою виконання навчального плану);

б) переважна більшість досліджуваних на початку п'ятого року навчання у вузі ще чітко не визначилась у своєму ставленні до педагогічної діяльності і як причини цього розглядає низький рівень фахової підготовки, невміння оперувати комунікативними засобами в організації навчально-виховного процесу;

в) результати кореляційного аналізу вказують на прямий взаємозв'язок між ставленням майбутніх вчителів до професії педагога і ставленням до психології, знання якої мають допомогти під час комунікативної діяльності (у міжособистісній перцепції зі школярами і колегами по роботі). За підрахунком коефіцієнта кореляції Пірсона (r) між питаннями "Чи збираєтесь Ви бути педагогом?" і "Ваше ставлення до психології?" встановлено статистично значущі кореляційні зв'язки - $r = 0,51$ та $r = 0,85$ на рівні $P < 0,01$.

Вивчення здатності майбутніх вчителів до практичного застосування інтеракційних методик здійснювалося за допомогою методики "Виявлення ставлення і рівня готовності студентів до використання психологічних методик у професійній діяльності". Методика спрямована на виявлення ставлення до оволодіння психологічними методиками, яке існує в даний момент, а також на виявлення рівня готовності до цього процесу, що включає такі параметри: 1) знання змісту методик; 2) алгоритми (правила) процедури проведення; 3) психологічна готовність до спілкування з досліджуваними під час проведення методик; 4) вміння блокувати можливі негативні "психологогенні" впливи методик; 5) вміння

правильно аналізувати та інтерпретувати одержаний матеріал; 6) вміння складати план корекції у подальшій роботі з учнями. Було виявлено три рівні ставлення і три рівні готовності до використання активних психологічних методик із застосуванням чотирибальної шкали від "+2" до "-2". Високий рівень - в межах від "+2" до "+1"; середній - від "+1" до "-1"; низький - від "-1" до "-2".

Аналогічним шляхом визначались три рівні готовності до використання інтеракційних методик.

При аналізі результатів вивчення здатності майбутніх вчителів до практичного використання інтеракційних методик у комунікативній діяльності можна стверджувати наступне. Переважна більшість особливостей, що були включені для вивчення вказаного вище аспекту, перебувають у тісному взаємозв'язку, а також у взаємозв'язку з тим, як оцінюють своє ставлення досліджувані до педагогічної діяльності (див. табл. 1)

Таблиця 1

Матриця кореляційного аналізу готовності майбутніх вчителів до використання інтеракційних методик

	1	2	3	4	5	6	7
1			0,41		0,34		0,40
2					0,34		0,40
3	0,41						0,38
4							0,45
5	0,34	0,34				0,40	
6	0,40						
7	0,40	0,40	0,38	0,45			

Примітка. Результати значущі на рівні $P < 0,01$

Умовні позначення. 1 - "Чи збираєтесь Ви бути педагогом?"; 2 - "Чи змогли б Ви бути хорошим педагогом?"; 3 - "Виявлення ставлення студентів до психології"; 4 - "Ставлення студентів до використання психологічних методик у професійній діяльності"; 5 - "Знання змісту методик"; 6 - "Алгоритми (правила) процедури проведення"; 7 - "Вміння правильно аналізувати та інтерпретувати одержаний матеріал".

Переважна більшість майбутніх вчителів не готова використовувати відповідні методики. Труднощі у цьому аспекті студенти пов'язують із недостатнім обсягом у них спеціальних психологічних знань, що, в свою чергу, відображує відповідний низький рівень теоретично-орієнтаційного та операційного компонентів їхньої готовності до використання інтерак-

ційних методик у комунікативній діяльності. Наявність труднощів психологічного характеру, які були відзначені студентами під час проходження навчально-виховної педагогічної практики, вказують на необхідність спеціальної роботи, спрямованої на підвищення рівня сформованості готовності до комунікативної діяльності.

У третьому розділі "Застосування інтеракційних методик у навчально-виховному процесі майбутніми вчителями як засобу підвищення комунікативної підготовки" розкриваються завдання, зміст, організація та методика експериментального навчання, дається опис програми спецкурсу занять для майбутніх вчителів. При аналізі результатів дослідно-експериментальної, корекційної і навчальної роботи показано динаміку процесу комунікативної підготовки досліджуваних інтеракційними методиками.

Аналіз різноманітних підходів щодо комунікативної підготовки майбутніх вчителів наштовхнув нас на розробку програми відповідної підготовки за допомогою інтеракційних методик.

Вирішуючи завдання, що були покладені в основу проведення спеціального навчання було необхідно:

- сформувати у майбутнього вчителя позитивну професійну мотивацію до розв'язання проблем соціально-психологічної взаємодії, міжособистісної перцепції у всіх аспектах своєї діяльності і прагнення до підвищення компетентності у комунікативних процессах;

- розвиток вміння особистісної орієнтації досліджуваних у ситуаціях комунікативного характеру шляхом відповідної комунікативної підготовки на основі засвоєння теоретичних знань і практичного досвіду (оволодіння інтеракційними методиками).

Нами було розроблено програму спецкурсу, розраховану на 38 годин, серед яких 6 годин лекційних, 30 годин для практичного засвоєння студентами інтеракційних методик та застосування їх у роботі з учнями під час проходження навчально-виховної педагогічної практики. Для підведення підсумків роботи було заняття у формі семінару.

Після проведення теоретичних та практичних занять був зроблений повторний діагностичний зріз у експериментальній і контрольній вибірках, що дало можливість простежити кількісні і якісні зміни, які відбулися у процесі комунікативної підготовки майбутніх вчителів інтеракційними методиками.

Зроблений аналіз дає можливість підтвердити наші припущення стосовно позитивного впливу застосування спеціальних алгоритмів на ефективність комунікативної підготовки майбутніх педагогів.

При порівнянні результатів стосовно виявлення рівнів творчого

підходу студентів до оволодіння навичками майбутньої професійної діяльності можна сказати, що під дією формуючих впливів 56,9% опитаних за експериментальною вибіркою вважають, що вони були включені у такі види діяльності як навчально-пізнавальну, професійно-трудова, організаційно-управлінську при критичному ставленні до себе. У контрольній групі така цифра сягає лише 37,3%, що свідчить про незначні зміни у порівнянні з попереднім діагностичним дослідженням.

У відповідності із рівнем теоретичної психологічної підготовки змінювалося і ставлення досліджуваних до психологічної науки. Такі зміни є цілком очікувані, адже оволодіння студентами більшим обсягом психологічних знань розширювало їх можливості у практичному використанні таких знань безпосередньо у практичній діяльності.

Після завершення формуючого експерименту переважна більшість членів експериментальної вибірки, які дали позитивну оцінку ставлення до психології, обґрунтовували таке ставлення результатами засвоєння теоретичного матеріалу спецкурсу та експериментальної практичної діяльності в школі. При цьому вказувалося на ефективність застосування знань з психології у вивченні системи взаємин у класі, проведенні корекційної роботи. Тут встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок між ставленням до психології і з рівнем та ставленням до використання інтеракційних методик ($r = 0,43$ і $r = 0,51$ на рівні $P < 0,01$).

Проводячи комунікативну підготовку на якісно нових засадах, ми, передусім, прагнули змінити ставлення досліджуваних до педагогічної діяльності.

В результаті проведеної роботи відбулися значні зміни у ставленні реципієнтів до майбутньої професії. Кількість небажаних працевлаштувань за фахом у контрольній групі становить 23,5%, а у експериментальній вибірці ця цифра сягає не більше 7,8%. Тут встановлено значущий кореляційний зв'язок між ставленням до педагогічної діяльності і ставленням до можливості використання інтеракційних методик ($r = 0,40$ на рівні $P < 0,01$).

У досліджуваних експериментальної групи має місце помітна позитивна динаміка у ставленні до використання активних психологічних методик та готовності використовувати інтеракційні методики. Кількість опитаних, ставлення яких до використання активних психологічних методик оцінюється як низького рівня помітно зменшилась і становила лише 5,9%; як середнього - 23,5%; як високого - помітно збільшилась - 70,6%.

В експериментальній групі, на відміну від контрольної, де відбулися незначні зрушення, за всіма параметрами високого рівня готовності до використання психологічних методик кількість студентів становила від 66.6% - до 76.4% всієї вибірки, а до середнього рівня віднесено від 17.6% - до 27.4%; низького рівня - не більше восьми відсотків.

Характерними показниками комунікативної підготовки майбутніх вчителів виступають практичні результати використання студентами інтеракційних методик під час навчально-виховної педагогічної практики (див. табл. 2).

Таблиця 2
Результати проведення методики "Виявлення рівня і ставлення студентів до використання інтеракційних методик під час проходження педагогічної практики"

Показники використання запропонованих інтеракційних методик (у відсотках).

0 - 20 %		20 - 40 %		40 - 60 %		60 - 80 %		80 - 100 %	
к-ть студ.	%	к-ть студ.	%	к-ть студ.	%	к-ть студ.	%	к-ть студ.	%
3	5.9	4	7.8	4	7.8	30	58.8	10	19.6

Комунікативна підготовка майбутніх вчителів інтеракційними методами виступає певною системою засвоєння досліджуваними теоретичних знань за обов'язкової умови реалізації їх у практичній діяльності. Результати кореляційного аналізу вказують на статистично значущий зв'язок інтеракційних методик з параметрами готовності до їх використання (див. табл. 3).

Відповідні кореляційні зв'язки (див. табл. 3) підтверджують правильність вибору нами параметрів, за якими формувалась здатність майбутніх вчителів до практичного застосування інтеракційних методик, а відтак і комунікативна підготовка взагалі. Так, наприклад, знання змісту методик та алгоритмів процедури їх проведення визначають рівень теоретичної підготовки досліджуваних у вказаному аспекті, що вплинуло на процес використання інтеракційних методик. При цьому встановлений значущий кореляційний зв'язок між змінними a і ϵ ($r=0.31$ на рівні $p<0.05$), та між b і ϵ ($r=0.39$ на рівні $p<0.01$).

Підсумовуючи результати застосування інтеракційних методик у навчально-виховному процесі майбутніми вчителями як засобу підвищення

рівня комунікативної підготовки можна сказати:

а) комунікативна підготовка майбутніх вчителів інтеракційними методиками передбачає цілеспрямоване навчання за спеціальною програмою у вузі;

б) застосування спеціальних алгоритмів сприяє формуванню у переважної більшості досліджуваних експериментальної групи готовності високого рівня до професійного спілкування в процесі оволодіння інтеракційними методиками. Такий підхід дозволяє значною мірою посилювати ефективність процесу взаємодії педагога з учнями та успішніше формувати готовність майбутніх вчителів до комунікативної діяльності;

в) впровадження у навчально-виховний процес розробленої нами програми комунікативної підготовки актуалізувало процес самовизначення майбутніх вчителів щодо педагогічної діяльності;

г) готовність використовувати інтеракційні методики у навчально-виховному процесі з метою вивчення психологічних особливостей своїх вихованців та корекції їх поведінки майбутні педагоги пов'язують із проходженням відповідної комунікативної підготовки у вузі.

Таблиця 3.

Матриця кореляційного аналізу параметрів готовності застосовувати психологічні методики та рівня і ставлення студентів до використання інтеракційних методик під час проходження педагогічної практики.

	а	б	в	г	д	е	є	ж
а	■	.40**	.37**	.29*			.31*	
б	.40**	■	.51**				.39**	.58**
в	.37**	.51**	■	.28*	.26*	.37**	.44**	
г	.29*		.28*	■				
д			.26*		■	.45**	.26*	.29*
е			.37**		.45**	■		.46**
є	.31*	.39**	.44**		.26*		■	.45**
ж		.58**			.29*	.46**	.45**	■

Примітка. * - результати статистично значущі на рівні $p < 0.05$

** - результати статистично значущі на рівні $p < 0.01$

Умовні позначення.

а - знання змісту методик;

б - алгоритми (правила) процедури проведення;

в - психологічна готовність до спілкування з досліджуваними під час проведення методик;

г - вміння блокувати можливі негативні "психологічні" впливи методик;

д - вміння аналізувати та інтерпретувати одержаний матеріал;

е - вміння складати план корекції у подальшій роботі з учнями;

с - показники використання запропонованих інтеракційних методик;

ж - показники погодження студентів щодо використання інтеракційних методик у майбутній професійній діяльності.

У висновках підведені підсумки дослідження, якими було підтверджено гіпотезу та намічені перспективи подальшої розробки проблеми.

1. Комунікативна підготовка майбутніх вчителів виступає важливою складовою професійного становлення педагогів. Визначальною в ній є вміння вчителів налагоджувати та коригувати взаємини зі своїми вихованцями, що в кінцевому результаті позитивно впливає на навчально-виховний процес. Такий підхід підкреслює важливість підготовки майбутніх вчителів до міжособистісної перцепції у професійній діяльності, вдосконалення форм і методів відповідної роботи.

2. Важливим у комунікативній підготовці майбутніх вчителів є застосування інтеракційних методик, що в свою чергу передбачає визначення готовності до професійного спілкування в процесі оволодіння такими методиками, вивчення системи алгоритмів їх застосування і практичну реалізацію набутих вмінь і навичок безпосередньо у реальних педагогічних ситуаціях.

3. Ефективне формування готовності до професійного спілкування в процесі оволодіння майбутніми вчителями інтеракційними методиками як засобу підвищення рівня комунікативної підготовки матиме позитивні результати тільки в тому випадку, коли можлива комплексна реалізація умов, що забезпечують одночасне формування компонентів готовності в їх функціональних зв'язках: актуалізацію і розвиток у майбутнього вчителя позитивної мотивації до розв'язання психологічних проблем у навчально-виховному процесі і прагнення до підвищення якості відповідної роботи; забезпечення теоретичної комунікативної підготовки майбутнього вчителя; засвоєння майбутніми вчителями практичного досвіду розв'язання психологічних проблем міжособистісної перцепції у навчально-виховному процесі.

4. Комунікативна підготовка майбутніх вчителів є невід'ємною складовою частиною професійного становлення педагога і має здійснюватися під час навчання у вузі за спеціально розробленою системою, яка передбачає розробку і практичне впровадження емпіричних алгоритмів ви-

користання інтеракційних методик.

5. Підвищення ефективності комунікативної підготовки шляхом використання інтеракційних методик передбачає такі послідовні етапи: засвоєння теоретичних знань, необхідних для оволодіння активними психологічними методиками; формування практичних навичок використання інтеракційних методик майбутніми вчителями під час навчання у вузі; практична апробація одержаних знань та набутих умінь під час педагогічної практики в школі.

6. Використання інтеракційних методик дозволяє змінювати ставлення майбутніх вчителів до оволодіння психологічними знаннями взагалі, підвищує рівень позитивної мотивації до використання активних психологічних методів у практичній діяльності, формувати стійкий інтерес до професійного спілкування зі своїми вихованцями.

Об'єм кандидатської дисертації не дозволяє розв'язати коло питань, пов'язаних із досліджуваною проблемою. З нашої точки зору подальшому дослідженню підлягає розробка та практична апробація інших активних психологічних методик і використання їх у взаємозв'язку з інтеракційними методиками і створення на основі цього цілісної системи формування готовності майбутніх вчителів до спілкування зі школярами.

Основний зміст дисертації відображений в таких публікаціях:

1. Коць М. О. Інтеракційні методики в навчально-виховному процесі (методичні рекомендації). - Луцьк, 1996. - 27 с.

2. Коць М. О. Застосування інтеракційних методик в навчально-виховному процесі як засіб оптимізації взаємин вчителя з обдарованими дітьми // Особливості розвитку обдарованої особистості: 36. ст. - Луцьк, 1996. - С. 27-32.

3. Коць М. О. Діагностика готовності майбутніх вчителів до оволодіння активними психологічними інтеракційними методиками / Наукові записки аспірантів: 36. наук. пр. - Вип. 1. Луцьк, 1997. - С. 37-42.

4. Коць М. О. Особливості комунікативної підготовки майбутніх вчителів інтеракційними методиками / Наукові записки аспірантів: 36. наук. пр. - Вип. 3. - Луцьк, 1997. - С. 25-30.

5. Коць М. О. До проблеми педагогічного спілкування у міжособистісній перцепції суб'єктів навчально-виховного процесу / Суспільствознавчі науки та відродження напії: 36. наук. пр. - Луцьк, 1997. кн. II. - С. 126-129

6. Коць М. О. Психолого-педагогічні особливості використання інтеракційних методик майбутніми вчителями // Матеріали XLII звітної-наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - Ч. II. - Луцьк: Вид-во ВДУ "Веда". - 1996. - С. 248-249.

Копь М. О. Комунікативна підготовка майбутнього вчителя інтеракційними методиками. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07- педагогічна та вікова психологія. - Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 1997.

Захищається рукопис, в якому представлені теоретичні й експериментальні дослідження готовності майбутніх вчителів до професійного спілкування із школярами. Доведено, що успішність комунікативної підготовки майбутніх педагогів значно підвищується в результаті використання системи інтеракційних методик. При цьому спостерігається підвищення інтересу студентів до проблем педагогічного спілкування, розширення їх психологічної ерудиції.

Ключові слова: комунікативна підготовка, інтеракційні методики, педагогічна діяльність, професійне спілкування.

Копь М. А. Коммуникативная подготовка будущего учителя интерактивными методиками. -Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. - Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 1997.

Защищается рукопись, которая содержит теоретические и экспериментальные исследования готовности будущих учителей к профессиональному общению со школьниками. Доказано, что успешность коммуникативной подготовки будущих педагогов в значительной степени повышается в результате использования системы интеракционных методик. При этом наблюдается повышение интереса студентов к проблемам педагогического общения, расширение их психологической эрудиции.

Ключевые слова: коммуникативная подготовка, интеракционные методики, педагогическая деятельность, профессиональное общение.

Kots M. O. Communicative training of future teachers by means of interactive techniques. -Manuscript.

Dissertation to attain Candidate's degree of Psychology, speciality 19.00.07 - Age and Pedagogical Psychology. National Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 1997.

The report contains the results of theoretical and experimental research of future teachers' ability to professional communication with the students. It was proved that the effectiveness of the prepa-

tion of future teachers increased considerably as a result of the usage of the system of interactive techniques. The results show an increase of students' interest towards problems of pedagogical communication, and extension of their psychological competence.

Key words: communicative training, interactional techniques, pedagogical activity, professional communication.

Підписано до друку 16.10.97. Формат 60x84/16.
Папір друк. № 1. Друк офсетний. Ум. др. арк. 1,0. Зам. 272. Тираж 100.

252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9, кім. 221-а.
Редакційно-видавничий відділ НПУ ім. М.П. Драгоманова